

Фикҳ дарслари (20-дарс). Аҳкоми вақф китоблари (давоми)

16:10 / 13.02.2019 6786

«Қозилик китоблари» деганимизда одамлар орасида ҳукм чиқаришнинг фикҳий ечимларини ўз ичига олган китобларни тушунамиз. Бу йўналишдаги китоблар ҳам фикҳий мазҳаблар асосида бўлган. Улардан баъзилари билан қисқача танишиб чиқамиз.

1. «Муъийнул ҳукком фий маа ятараддаду байнал хасмайни минал аҳком».

Бу китоб ҳанафий мазҳабига оид бўлиб, унинг муаллифи Алоуддин Абулҳасан Али ибн Халил Тораблусийдир.

«Муъийнул ҳукком фий маа ятараддаду байнал хасмайни минал аҳком»ни мусанниф ҳанафий мазҳабидаги турли китоблардан қон тўкишнинг олдини

олиш, ҳаром қилинган жинсий алоқалардан сақланиш, мубоҳларини таниш, молиявий ва бошқа муомалаларни билдириш мақсадида жамлаган. Бу китоб уч қисмдан иборат:

1. Ҳукм чиқаришга оид илмнинг муқаддималари.
2. Ҳукм чиқариш учун лозим бўладиган далил ва ҳужжатлар ҳамда уларнинг ўрнига ишлатиладиган нарсалар ҳақида.
3. Шаръий сиёсат ҳукмлари ҳақида.

Алоуддин Абулҳасан Али ибн Халил Тораблусий ўзининг китобида масалаларни савол-жавоб тариқасида келтирган. У ҳар бир масалани алоҳида зикр қилиб туриб, кейин унга жавоб беради. Мазкур масала бўйича ўз мазҳаби имомларининг гапларини келтириб, ўша гаплар ичида қай бири кучли эканини баён қилади. Гоҳида бошқа мазҳабларнинг фикрларини ҳам келтиради.

2. «Дурарул ҳукком шарҳу мажаллатил аҳком».

Бу китоб ҳам ҳанафий мазҳабига оид бўлиб, унинг мусаннифи Али Ҳайдар раҳматуллоҳи алайҳидир.

Усманийлар давлати ҳанафий мазҳаби асосида фуқаролик қонунини яратиш мақсадида ўша вақтнинг пешқадам уламоларидан бир илмий гуруҳ ташкил қилди. Бундан маҳкамалар орасидаги ихтилофларга барҳам бериш ҳам кўзда тутилган эди. Мазкур уламолар гуруҳига адлия вазири Аҳмад Жавдат поша раислик қилди. Кейин «Мажаллатул аҳком адлийя» ижод қилинди. Ушбу мажалла Усманийлар давлатининг энг улуғ иши ҳисобланади.

Ўша вақтдаги фақиҳ, қози ва олимларнинг фахри бўлган ҳуқуқ куллиясининг «Мажалла» бўйича мударриси Али Ҳайдар афанди уни ажойиб услубда шарҳ қилди.

Али Ҳайдар афанди ўз шарҳининг аввалида ҳанафий мазҳабидаги умумий қоидаларни келтирган. Китобнинг тартиби одатдаги фикҳий тартибга мос эмас. У аввал савдо китобини, кейин ижарани келтириб, сўнг шу тариқа давом эттирган. У моддаларни тартиб рақами бўйича келтиради. Ўз мазҳабидаги кучли фикрни баён қилади. Бошқа мазҳабларнинг фикрини ва далилларини келтирмайди.

3. «Эъламул муваққиъийн ар-Роббил алабийн».

Бу китобнинг мусаннифи ҳанбалий мазҳабидаги Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Абу Бакр ибн Айюб ибн Қайюм Жавзийядир.

«Эъламул муваққиъийн ар-Роббил алабийн» фикҳ, усулул фикҳ, шариат мақсадлари, шариат ҳукмлари тарихи ва шаръий сиёсатга оид маълумотларни ўзида жамлаган китобдир. Муаллиф Набий алайҳиссаломга эргашишга тарғиб қилгандан кейин, шариат аҳкомлари манбалари ҳақидаги маълумотларни келтиради. Сўнг ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг Абу Мусо Ашъарий раҳматуллоҳи алайҳига қозилик ҳақида ёзган мактубини шарҳ қилади.

«Эъламул муваққиъийн ар-Роббил алабийн» муаллифи рибо, ҳийла, қиёс, таъвил, муфтийлик шартлари ва фатво одоблари каби бир қанча масалаларни фикҳ ва усулул фикҳ юзасидан таҳлил қилади. Китобнинг охирида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг фатволари фикҳий боблар тартибида келтирилиб, кенг, чуқур ва батафсил баён қилинади.

4. «Табсиратул ҳуккам фий усулил ақзийяти ва маноҳижил аҳком».

Бу китобнинг муаллифи моликий мазҳабидаги уламолардан Бурҳонуддин Иброҳим ибн Али ибн Фарҳун Яъмурийдир.

«Табсиратул ҳуккам фий усулил ақзийяти ва маноҳижил аҳком»да қозилик ва ишни қозига ошириш одоблари ва ушбу мавзуга тегишли бошқа масалалар ҳақида сўз юритилади.

Бурҳонуддин Иброҳим ибн Али ибн Фарҳун Яъмурий ўзининг бу китобини уч қисмга бўлган:

1. Қозилик низоми, унинг фазли ва арконлари ҳамда қозиларни тайинлаш ва унинг шартлари.
2. Ҳукм чиқаришда керак бўладиган далилу ҳужжатлар ва уларнинг ўрнига ўтадиган нарсалар. Бу қисм етмиш бобдан иборат.
3. Шаръий сиёсат аҳкомлари. Улар қандай қилиб шариатга кирган, ҳолатлари қандай бўлади, тухматга оид нарсалар, кафиллик, уқубатлар ва бошқалар.

Бурҳонуддин Иброҳим ибн Али ибн Фарҳун Яъмурийнинг «Табсиратул ҳуккам фий усулил ақзийяти ва маноҳижил аҳком» номли китоби ўзининг тартиби, мавзуси, тили ва бошқа жиҳатлари ила Ислом фикҳида ёзилган энг яхши китоблардан бири ҳисобланади.

Қози Мужоҳидул Ислом Қосимий «Синвонул қазо ва унвонул фатво» китоби нашрига ёзган муқаддимасида қозилик ва адабул қози мавзусида ёзилган китобларнинг рўйхатини келтиради. Мазкур рўйхатда ҳанафий мазҳаби уламоларининг йигирма иккита китоби, шофеъий мазҳаби уламоларининг йигирма тўрт китоби, моликий мазҳаби уламоларининг ўн иккита китоби ва ҳанбалий мазҳаби ҳамда бошқа мазҳаб уламоларининг бир қанча китоблари зикр қилинган.

Қози Мужоҳидул Ислом Қосимий ҳанафий мазҳаби уламоларидан имом Абу Бакр Аҳмад ибн Амр Хассофнинг «Адабул қози» китобига ёзилган шарҳлардан ўнтасининг рўйхатини ҳам келтиради. Шунинг ўзи бу мавзу бўйича ёзилган китоблар қанчалар кўплигига далилдир.

Энди Мовароуннаҳр диёрида яшаб ўтган уламоларнинг ушбу мавзу бўйича китоб ёзганларидан баъзиларини зикр қилиб ўтишга изожат бергайсиз.

1. Имом Шамсул Аимма Муҳаммад ибн Аҳмад Сарахсий.
2. Шайхулислом Али ибн Ҳусайн Сўғдий.
3. Имом Умар ибн Абдулазиз ибн Умар ибн Моза Абу Муҳаммад Ҳисомуддин Содруш-Шаҳид.
4. Имом Абу Бакр Муҳаммад Хоҳарзода.
5. Фахруддин Ҳасан ибн Мансур Ўзгандий Қозихон.
6. Имом Муҳаммад ибн Аҳмад Қосимий Хўжандий.
7. Абу Ҳомид Аҳмад ибн Бишр Марвазий.
8. Умар ибн Шамсул Аимма Бакр ибн Муҳаммад ибн Али Заринжарий Имодуддин Абу Бакр Бухорий.
9. Абул Фатҳ Абдурроҳийм ибн Абу Бакр ибн Абдулжалил Марғиноний. Бу зотнинг китоби «Фусулул аҳкам ли усулил аҳкам» деб номланган.
10. Имом Абдулазиз ибн Аҳмад ибн Наср ибн Солиҳ Ҳалвоний Бухорий.
11. Имом Абу Бакр Муҳаммад ибн Али Қаффол Шоший (шофеъий мазҳабида).

“Фикҳий йўналишлар ва китоблар” китобидан